

Maailmankuva – historia, teoria ja mahdollisuudet maantieteelle
Taneli Hyttinen

Oulun yliopisto
Luonnontieteellinen
tiedekunta
Maantieteen laitos
Huhtikuu 2019

Kirjoittaja: Taneli Hyttinen

Instituutio: Oulun yliopisto

Osoite: tahyttin@student oulu.fi

Maailmankuvaa, alun perin *'weltanschauung'* saksan kielestä, käytetään usein tutkimuksissa ja yleisessä kielessä moninaisiin tarkoituksiin. Tästä huolimatta siihen liittyvä tarkempi teoreettinen ja tutkimuksellinen pohdinta sekä määrittely jää usein huomattavan vajaaksi. Tämä vajoaus asettaa termin omituiseen asemaan, jossa lukijoiden ja tutkijoiden oletetaan ymmärtävään sen merkitys ilman, että sitä koskaan heille suoraan avattaisiin. Maailmankuvaa on kuitenkin ajansaatossa tutkittu ja määritelty monilla eri tutkimusaloilla aina filosofiasta psykologiaan, ja onkin syytä tutkia ja pohtia tätä maantieteen näkökulmasta.

Poikkitieteellisenä ajatuksena maailmankuvateoria lupaa käyttökelpoisuutta hyvinkin kimeerisen tutkimuskentän omaavalle maantieteelle, mikä on kuitenkin potentiaalinsa suhteen pitkälti hyödyntämätöntä, tai ainakin epäsäännömukaista. Tavoitteenani tällä tutkielmalla onkin havainnollistaa maailmankuvaan liittyvää teoriaa ja historiaa sekä sen olemassa olevaa ja mahdollista potentiaalia maantieteen saralla. Nykyään maailmankuvan tutkimus on sovellettavissa erityisen hyvin erilaisten kulttuurien ja käsitysten kohtaamiseen, minkä vuoksi myös ihmismaantiede voi termin omaksumisesta laajempaan käyttöön hyötyä.

Keywords: Geography; Weltanschauung; Worldview; Worldview theory; Scientific Worldview.

Sisällys

1. Johdanto ja alkusanat	4
2. Maantiede ja maailmankuva	6
3. Maailmankuvan historia ja nykypäivä	7
3.1. Maailmankuvan käsitteen historia sekulaarisessa tutkimusperinteessä	7
3.2. Maailmankuvan historia ja vaikutus kristillisessä tutkimusperinteessä – itsekriittisyyden merkitys	11
3.3. Maailmankuvan tutkimus nykypäivänä – esimerkkinä tieteellinen kasvatustutkimus	13
4. Maailmankuva ja sen analyysi – esimerkkinä Alaskan natiivien tietämysjärjestelmä	16
4.1. Maailmankuvaa määrittelemässä	16
4.2. Länsimainen ja natiivi maailmankuva vertailussa – tutkimusesimerkki Alaskan heimot ja natiivien tietous	19
5. Loppusanat	23
Lähteet	25

1. Johdanto ja alkusanat

”Kuinka moni teistä on käyttänyt termiä ’maailmankuva’ töissänne yliopistossa selittämättä termiä tai sen teoriapohjaa?” tulin kysyneeksi tämän tutkielman välitapaamisessa maantieteen opiskelijatovereiltani. Seitsemästä lyhyttä esitelmääni seuranneesta henkilöstä neljä nosti kätensä jokseenkin syyllisen ja kiusaantuneen oloisina. Esittämäni kysymys kaikessa yksinkertaisuudessaan näytti asettavan heidät kiusalliseen tilanteeseen. Tapausta ei tietenkään voida hyvässä hengessä pitää tieteellisesti merkittävänä esimerkkitapauksena tai välttämättä edes todellisuutta suhteellisesti myötäilevänä vastauksena, mutta se kuitenkin omalla tavallaan kuvaa ja heijastaa arkisessa akatemian toiminnassa hyvin selvästi juuri niitä asioita, joita aion tässä tutkielmassa käsitellä koskien termiä *’maailmankuva’* ja sen käyttöä tieteellisessä tutkimuksessa. Esitän tähän viitaten esimerkkilauseen, joka kuuluu seuraavasti: *”Tämä tutkielma on tehty tieteellisestä näkökulmasta käsin”*. Lause on helppo kuvitella ja asettaa sellaisenaan monen tutkimusartikkelin johdantoon, onhan se merkitykseltään itsestään selvältä tuntuva. Mutta tarkemmalla silmäyksellä kyseessä on hyvinkin problemaattinen ja latautunut väite. Mitä ensinnäkin tarkoitetaan tieteellisellä maailmankuvalla? Mikä on maailmankuva terminä itsessään ja mitä se tarkoittaa ilman etuliitteiden tarkennusta? Voiko kirjoittaja perustellusti väittää omaavansa esittämänsä näkökulman, vai käyttääkö hän termiä peittääkseen itsereflektiota vailla olevan näkemyksensä maailmasta? Onko kyseessä vain muotisana, jota on helppo viljellä kirjoituksissa ajattelematta lauseeseen latautuneita merkityksiä? Käytettäessä sanaa maailmankuva kirjoituksissa on syytä myös määritellä se ja kertoa, mitä sillä tarkoitaa, mihin palaan tosin myöhemmin tässä tutkielmassa.

Maailmankuvaa on tutkittu ahkerasti muun muassa filosofian saralla, kuten myös kasvatustieteissä, teologiassa ja antropologiassa (Vidal 2008: 2). Tämän lisäksi termiä on hyödynnetty myös muun muassa psykologian saralla monilla sen alemmilla tutkimuskentillä (Koltko-Rivera 2004: 4). Termi näyttäytyisi näin jo lähtökohdiltaan selvästi monipuolisen poikkitieteiseltä, ja ei ole välttämättä vaikea ymmärtää sen käytön houkuttelevuutta tieteellisessä tutkimuksessa. Esimerkiksi Cobernin (1996: 584-585) mukaan termi on kuitenkin myös luonteeltaan jokseenkin vaikeaselkoinen ja hankalasti tieteelliseen tutkimukseen sovellettaessa. Asiaa ei myöskään helpota termin laajuus ja

tapa, jolla se voi ilmentyä kielessä monien muiden sanojen muodossa tarkoitettaessa kuitenkin samaa asiaa (Koltko-Rivera 2004: 4-5). Tämän vuoksi termiä käytettäessä tutkimuksissa on syytä selvittää, mitä maailmankuvalla kyseisessä yhteydessä tarkoitetaan.

Maailmankuvateorialla on valtavaa potentiaalia tieteellisessä tutkimuksessa, minkä esteenä ovat tosin teoreettisen ja käytännön yhdistävän universaalin konsensuksen puute. Termi omaa monia selityksiä sen monimuotoisuudessa ja se kattaa valtavia tutkimuksen kenttiä (Lewis 1998: 3-4, 8-9), mikä on samaan aikaan sen suurin vahvuus ja heikkous. Tätä kaikkea toivon kuitenkin voivani soveltaa ja jäsentää erityisesti maantieteen tutkimusperinteeseen. Suuri monimuotoisuus mahdollistaa myös laajemman annin. Tämä mahdollisuuksien moninaisuus on myös syy tälle tutkielman olemassaololle. Ajatus maailmankuvan tutkimiseen terminä alkoi tutkimusongelmasta, joka perustui maailmankuvan muutoksen tutkimiseen nykymaailman tapahtumien seurauksena. Tätä kuitenkin seurasi hyvin perustavanlaatuinen kysymys: *”Mikä maailmankuva oikeastaan on? Mitä se edes tarkoittaa?”* Tulen käymään syitä rakentamalleni maailmankuvan määritelmälle myöhemmin tässä tutkielmassa, mutta määrittelen maailmankuvan käsitteen tiivistetysti seuraavanlaisesti: Maailmankuva on pohjimmiltaan jokaiselle ihmiselle omanlainen, henkilökohtainen näkemysten ja uskomusten sarja, joka vastaa elämää ja maailmaa koskeviin kysymyksiin.

Tutkielma itsessään tulee etenemään seuraavasti. Seuraavassa luvussa käyn läpi ihmismaantieteen alkuasetelmaa ja suhdetta maailmankuvan olemassa olevaan teoriaan. Tätä seuraa kolmannessa luvussa katsaus maailmankuvan tutkimuksen historiaan ja muutamiin merkittäviin tutkimusperinteisiin, jotka ovat kasvattaneet termin käyttöä tutkimuksessa. Käyn läpi historiallisia havaintoja, jotka tekevät nykypäivänä maailmankuvan tutkimuskäytöstä yhtä mielekäästä kuin se nykyään on. Neljännessä luvussa aion ensinnäkin perustella määritelmäni maailmankuvalla, peilaten sitä sen historialliseen painolastiin ja esitellä nykyajan teoriaa aiheeseen liittyen. Lisäksi käsittelen maailmankuvan pysyvyyttä ja alustan maantieteen ja maailmankuvan käsitteen välistä yhteyttä sekä niiden potentiaalia sellaiseen. Nostan myös esille maantieteellisesti relevantista tutkimuksesta esimerkkitreffit, jossa on hyödynnetty maailmankuvan käsitettä tietyissä määrin. Viimeisessä luvussa pyrin peilaamaan tämän tutkielman merkitystä ja paikkaa näissä tutkimusperinteissä, ja pohtimaan tulevaisuuden

mahdollisuuksia käsittelemälleni aiheelle. Lopuksi tästä tutkielmasta ovat löydettävissä käytetyt lähteet.

2. Maantiede ja maailmankuva

Vaikka perinne itsessään on alkujaan antiikin Kreikasta, on maantiede sen nykyisessä muodossaan periytynyt ja muotoutunut anglofonisesta maailmasta Saksan ja Ranskan kontribuutioiden siivittämänä. Se on alkujaan imperialistinen ala, joka kulki käsi kädessä aikansa kolonialismin ja imperialismien kanssa edesauttaen ja oikeuttaen sitä päätyen lopulta akateemiseksi kentäksi (Herman 2008: 73 ; Johnston 2004: 41-42). Maantiede kantaa nykypäivänäkin mukanaan tätä menneisyyttään koloniaalisena tieteenalana. Sen tutkimuskentällä on jäänyt vähemmälle huomiolle esimerkiksi natiivit ja paikalliset näkökulmat, ja näin ollen maailmankuvat, mitä tulen käsittelemään tarkemmin myöhemmin tässä tutkielmassa.

Näihin puutteisiin on kuitenkin viime aikoina havahduttu yhä suuremmissa määrin (Shaw et al. 2006: 267-268), ja on syytä huomata, miten maantiede kantaa erilaisia näkökulmia ja maailmankuvia mukanaan vielä nykypäivänäkin sen käsitteistössä ja tutkimusalassa. Lähestymistapoja koko maantieteen alla on lukuisia, ja alakenttänäkin myös ihmismaantieteeseen sisältyy lukuisia eri lähtökohtia aina positivistisesta postmoderniin. Nämäkin paradigmat ja tutkimuksen lähtökohdat ovat kehittyneet omina aikoinaan ja muotoutuneet omissa ympäröivissä konteksteissaan (kts. Esim. Johnston 2004). Tämä monimuotoisuus lähestymistavoissa, maantieteellisissä maailmankuvissa tekee vaikeaksi määritellä yksiselitteisesti ihmismaantieteen määritelmän tarkan luonteen lyhyesti ja ytimekkäästi. Kuitenkin on syytä ymmärtää, että tämäkin tutkielma koskee nimenomaan ihmistieteitä ja pyrkii tuomaan maailmankuvan termiä spatiaaliseen analyysiin.

Esitänkin, että maailmankuvalla ja sen tarkemmalla käytöllä on potentiaalista annettavaa ihmismaantieteelle. Se kattaa laajoja näkemyksiä monilla tasoilla, ja se voi muuttua erilaisten tapahtumien ja kehityksen seurauksena. Ennen kaikkea se avaa portteja suurta potentiaalia omaavalle tutkimuksen kentälle. Otetaan esimerkiksi Barnhardt (2005: 9), jonka mukaan Alaskan natiivien tietous ja maailmankuva ovat osin tulosta pitkästä eletystä historiasta tietyssä paikassa. Yhteisöillä on myös omat tapansa ja

ne sijaitsevat ympäri Alaskan alueita. Tätä tapaustutkimusta käsittelen tuonnempana tarkemmin, mutta juuri tällainen eri kulttuurien ja näkökulmien kohtaaminen avaa ihmismaantieteelle portin tutkia asiaa tarkemmin.

Toisena esimerkkinä tähän nostan Ellis et al. (2013), jotka tutkivat kuolemanpelon voimakkuutta vertaillen sitä Turkin, Malesian ja Yhdysvaltain välillä, ja joiden mukaan kuolemanpelon voimakkuus vaihtelee erilaisissa kulttuureissa. Jälleen on huomattavaa, miten maailmankuva on sidoksissa kulttuureihin, joilla on maantieteellinen sijainti tai olemassaolo, vaikka tutkimus itsessään onkin kiinnostuneempi psykologisesta näkökulmasta kuin maantieteellisestä. Maailmankuvilla on tosin sanoen myös spatiaalinen ulottuvuus, jota voidaan tarkastella ja verrata. Maailmankuvat eivät ole paikastaan erillisiä, vaan kehittyvät niissä ja niiden vaikutuspiirissä. Näin maailmankuvan tutkiminen niinkin kimeerisessä tutkimusperinteiden sarjassa kuin ihmismaantieteessä on mielekästä ja mahdollisesti erittäin antoisaa. Potentiaalia ei tosin ole vain hyödynnetty suurissa taikka näkyvissä määrin, vaikka maantieteellisissä kirjoituksissa terminä maailmankuva saattaa silloin tällöin vilahtaa. Tästä esimerkkinä olkoon Shaw et al. (2006: 270), jotka esittivät maantieteellä olevan mahdollisuuksia kantaa korttaan kekoon länsimaisten ja natiivien maailmankuvien ristiriitatilanteessa. Jotta maailmankuvan mahdollisuuksia ihmismaantieteessä voidaan kuitenkin ymmärtää, on tärkeää tiedostaa termin merkityksen kokonaisuus, sekä sen pitkäaikainen kehityshistoria.

3. Maailmankuvan historia ja nykypäivä

3.1. Maailmankuvan käsitteen historia sekulaarisessa tutkimusperinteessä

Cobern totesi kirjoituksissaan (1996: 584-585) maailmankuvan olevan käsitteenä laaja ja vaikeaselkoinen tieteelliseen tarkoitukseen. Kyseisellä käsitteellä onkin suhteellisen pitkä ja värikäs historia. Sitä kuvaavat käytetyt termit ovat kuitenkin muuttuneet ja vaihdelleet aikojen saatossa huomattavastikin. Nykyisessä merkitysten kirjossaan sen voidaan kuitenkin katsoa alkaneen saksankielisestä termistä *Weltanschauung*, jota ensimmäisen kerran käytti teoksissaan Immanuel Kant (1724-1804). Viittaukset ovat kuitenkin lyhyitä ja ohimeneviä kontekstissaan (Sire 2015: 24-27), jonka lisäksi termillä Kant viittasi mitä todennäköisimmin ajatukseensa termistä *Weltbegriff* eli

suomennettuna *'maailmankonsepti'* (Underhill 2009: 54). Suurempi merkitys maailmankuvan tutkimukselle onkin ollut eräällä toisella saksalaisella filosofilla, nimittäin Wilhelm Diltheyllä (1833-1911), joka ensimmäisenä käsitteli maailmankuvan konseptia itsessään pääfokuksenaan kirjoituksissaan ja toi näin termiä aktiiviseen tieteelliseen keskusteluun (Sire 2015: 24-27). Tämän lopputulemaa ja tuloksia kuvaa Sire (2015: 27) suomennetusti seuraavasti:

“Lyhyesti ja omine sanoineni Dilthey käsitti yksittäisen maailmankuvan olevan sarja mielensisäisiä kategorioita, jotka kumpuavat syvästi koetuista kokemuksista, ja jotka näin ollen määräävät sen, miten ihminen ymmärtää, tuntee ja vastaa toiminnalla ympäröivään maailmaan ja sen esittämiin arvoituksiin.”

Koltko-Rivera (2004: 6) kuvaa käsitystä hyvin perusteelliseksi. Toisin sanoen määritelmästä syntyy kuva hyvin henkilökohtaisesta näkemysten sarjasta, joka muodostuu laajemmassa kokemusten ja kulttuurin piirissä. Se vastaa hyvin fundamentaalisiin kysymyksiin maailman luonteesta ja toiminnasta, ja vastaa kontekstissaan määriteltynä hyvinkin paljon tuoreempia määritelmiä termille. Viitaten myös Sireltä (2015: 27) siteeraamaani tiivistelmään ihmisen maailmankuva voi tälle näin ollen olla jokseenkin huomaamaton, koska se kattaa kokonaisuudessaan lähes kaiken sen reaktio- ja toimintakapasiteetin, jolla ihminen toimii. Esimerkiksi Wolters (1989: 16) kuvaa tätä lähestymistapaa pohdinnoissaan maailmankuvan käytöstä kristillisessä filosofiassa tiivistetyllä lauseella *“worldview yields philosophy”*, millä hän tarkoittaa sitä, että filosofia ja filosofinen ajattelu kumpuaa maailmankuvasta, eikä päinvastoin. Näin ollen maailmankuva olisi Diltheyn pohdintojen perusteella olisi ainakin merkittävä osa ihmisen perustavanlaatuisesta olemuksesta, sillä siitä kumpuavat ihmisten tavat reagoida maailmaan ja määritellä sitä (Sire 2015: 25-27).

Sekä suomenkielinen maailmankuva että englanninkielinen *worldview* ovat molemmat johdettu saksankielisestä tutkimusperinteestä ja eritoten tästä perinteestä nousseesta termistä *Weltanschauung* (Sire 2015: 24-27). Kyseessä ei tosin ole ainoa niin sanotusti maailmankuvaa tutkiva perinne, vaikka se jokseenkin dominantiksi onkin lopulta englanninkielisen tutkimuksen kautta päätynyt. Esimerkiksi tämän tutkielman

perusta on suurimmaksi osaksi perustuva sen määrittelemään maailmankuvaan. Aikaisemmin mainitsin tosin jo Kantin idean maailmankonseptista, mutta eräs parempi esimerkki maailmankuvan käsitteen monimuotoisuudesta ja poikkitieteellisyydestä sen pitkässä historiassa on idea *weltansicht*, jonka toi esille kirjoituksissaan Alexander von Humboldtin (1769-1859) isovelji, saksalainen Wilhelm von Humboldt (1767-1835). Vaikka termi itsessään viittaa myös maailmankuvaan, kyseessä on *weltanschauungiin* perustuvalla maailmankuvan määritelmälle paralleeli käsitys.

Weltansicht sitoutuu lingvistiseen traditioon käsitellen maailmankuvaa eritoten kielellisenä ilmiönä. Se ei välttämättä sulje pois tässä käytetyn maailmankuvan käsitteen olemassaoloa, vaan koskee eritoten niitä ihmisten käsityksiä, jotka nousevat näiden kielestä. Se antaa ihmisille välineet pohtia ja jäsentää maailmaa omasta näkökulmastaan, eikä ole aiheetonta asettaa sitä yleisen maailmankuvan käsityksen edellytyksiä kuvaavaksi käsitteeksi (Underhill 2009: 53-57). Tästä voidaan muodostaa lyhyt sarja, jossa *weltansicht* antaa ja mahdollistaa välineet tässä tutkielmassa käsiteltyyn maailmankuvan teoriaan, ja tätä myötä myös muun todellisuuden tulkintaan ja jäsentelyyn. Kielen merkityksen tutkiminen maailmankuvan muodostamisessa ja käsittämissä ei ole lainkaan tavatonta, ja tulokset ovat hyvin sovellettavissa nykypäivän tutkimuksissa. Esimerkiksi Vass et al (2011: 34-36) hyödynsivät maailmankuvan rakentumista kielellisesti selvittääkseen Australian aboriginaalikulttuurin ymmärrystä terveydellisiin seikkoihin ja hoitoihin. Huomattavaa oli, miten termien kielellinen ja konseptuaalinen merkitys kulkivat käsi kädessä, aiheuttaen ongelmia lääketieteellisessä ymmärryksessä paikallisten ihmisten ja länsimaisesta taustasta peräisin olevien lääketieteen harjoittajien välillä. Toisaalta maailmankuvan parempi ymmärrys mahdollisti kuitenkin selvemmän ja antoisamman dialogin ryhmien välille. Tämäkin tapaus kuitenkin kantaa mukanaan teemaa maailmankuvien kohtaamisesta muodostuvasta kitkasta.

Diltheyn jälkeen *weltanschauungiin* viittaavan maailmankuvan käsitettä ovat pohtineet lukuisat muutkin filosofit ja tutkijat, ja käsittelen tässä kappaleessa vielä muutaman merkittävän esimerkin vähemmän uskonnollisesti sävyttyneestä tutkimuksesta eri traditioissa. Ensinnäkin on syytä mainita Friedrich W. Nietzschen (1844-1900) kontribuutio maailmankuvan tutkimukselle ja käsitykselle. Sire (2015: 27-29) kuvaa hänen huomioidensa merkityksen olleen siinä tavassa, jolla hän vie eteenpäin

maailmankuvan käsitettä samankaltaisista lähtökohdista kuin Dilthey. Näitä lähtökohtia ovat käsitys maailmankuvista ihmisille subjektiivisina ja kehittyvinä käsityksinä, joista kumpuaa maailman ymmärrys ja jäsentäminen. Erityisen huomattavaa ja tärkeää oli voimakas ja järkkymätön tapa, jolla hän piti maailmankuvaa sidonnaisena aikaan, paikkaan ja tilanteeseen (Sire 2015: 28-29). Tämä on vastaavasti tuonut maailmankuvaa lähemmäksi maantieteellistä käsitteistöä.

Tästä sidonnaisuudesta kumpuaa myös toinen tärkeä huomio. Nietzschen ajatukset nostivat pöydälle ajatuksen, että maailmankuvat ovat myös toisensa poissulkevia. Koska ne ovat sidoksissa yksilön kokemuksiin ja lähtökohtiin, ne ovat myös jokaiselle henkilölle valideja sekä tosia. Tämän takia on täysin mielekästä ja jopa suotavaakin tutkia ja verrata erilaisia maailmankuvia keskenään tavoilla, joilla ei pyritä välttämättä todistamaan yhden maailmankuvan absoluuttista validisutta (Koltko-Rivera 2004: 6). Ajatus voi ensikädeltä vaikuttaa itsestään selvältä, mutta sitä ei tule väheksyä tutkimusväyliä avaavana väitteenä. Käyn tässä tutkielmassa edempänä läpi esimerkkejä esittelevässä kappaleessa maailmankuvan tutkimusta ja sen reflektiota, joka on mahdollista vain sellaisella ymmärryksellä, joka antaa tilaa toisen maailmankuvan validiteetille. Lyhyenä havainnollistavana esimerkkinä toimikoon tässä tapauksessa kuitenkin Blockin et al. (1996) tutkimus eri maista kotoisin olevien opiskelijoiden käsityksiä ajasta. Tutkimusryhmä sai selville, että opiskelijoiden välillä oli USA:n, Japanin ja Malawin kesken selviä eroja ajankäsityksissä, joskin myös hyvin paljon yhteistä. Tutkimuksen tehneet tutkijat varoittavat jokseenkin pienestä ja keskittyneestä aineistosta (Block et al. 1996: 15-17), mutta huomattavaa on kuitenkin asetettu perusoletus siitä, että eri kulttuuritaustaisten ihmisten käsityksissä voi olla selvää poikkeavuutta ilman, että mikään niistä asettuu ylemmäksi, oikeaksi käsitykseksi (Block et al. 1996: 5-8).

Kuten aikaisemmin myös todettiin, on maailmankuvan tutkimus poikkitieteellistä ja yksi sitä runsaasti hyödyntäneistä tieteistä on psykologia. Tutkimusperinteen yksi tärkeimmistä vaikuttajista, Sigmund Freud (1856-1939), on myös lisännyt maailmankuvan tutkimuksen tuntemusta omalta osaltaan, vaikka hän ei erityisemmin uskonut maailmankuvien tutkimuksen käyttökelpoisuuteen tai merkityksellisyyteen (Koltko-Rivera 2004: 6-7). Freud itse määritteli maailmankuvan kirjoituksissaan yhdeksi kaiken yliajavaksi filosofiaksi, joka vastaa kaikkiin elämää koskeviin

kysymyksiin. Huomattavaa Freudin kirjoituksissa on myös kahtiajako spiritualistisen ja materialistisen maailmankuvan välillä, joiden väliltä ihminen ikään kuin tietoisesti valitsee (Nicholi 2004: 4). Koltko-Rivera vahvistaa tämän Freudin määritelmän maailmankuvulle (2004: 6). Freud määritteli neljä havaittavaa maailmankuvaa kirjoituksissaan, joita ovat tieteellinen, uskonnollinen, filosofinen ja taiteellinen. Erityinen kontribuutio maailmankuvan tutkimukselle nousee Freudin tavasta tuoda esiin epistemologian ja ontologian merkitykset maailmankuvulle, sekä materiaalisen ja spiritualistisen maailmankuvan asettaminen vastakkaisiksi, joista Freud itse luki itsensä ensimmäisen seuraajaksi (Koltko-Rivera 2004: 6-8).

Freudia itsessään ei juurikaan maailmankuvan tutkimuksessa suoraan siteerata, mutta epistemologiset ja ontologiset kysymykset ovat avainasemassa maailmankuvaa tutkittaessa, sillä ne vastaavat perusteellisiin kysymyksiin tietämisestä ja olemisesta (Sire 2015: 70-71). Näin ollen myös Freudin vaikutus tutkimuksessa on edelleen nähtävissä. Ei ole aiheetonta pitää epistemologisia ja ontologisia kysymyksiä avaimena maailmankuvaan ja sen antamiin vastauksiin. Lisäksi näkemys tieteellisen ja uskonnollisen maailmankuvan eroista on myös nähtävissä tutkimuksissa, joissa varsinkin näistä ensimmäistä pyritään määrittelemään. Freudia mukaileva teema on asettaa tieteellinen näkökulma ja maailmankuva erilleen muista mahdollisista maailmankuvista määrittelemällä, mikä kuuluu tieteelliseen maailmankuvaan ja mikä mahdollisesti sulkee siitä pois (Esim. Carvalho 2006: 113-115). Toinen maailmankuvan kahtiajaon näkyvä perintö on myös pyrkimyksissä dialogiin tieteellisen ja uskonnollisen maailmankuvan välillä. Esimerkiksi Nicholi (2004: 6-8) pohtii Freudin taustaa tämän ajatusten herättäjänä, ja esittää, että ainakin kliinisessä työssä potilaan maailmankuvan ymmärtäminen on arvokasta (Nicholi 2004: 9-11). Onkin siis vähintäänkin syytä tunnistaa uskonnollisen maailmankuvan merkitys arvokkaana tutkimuskohteena ja ihmisiä ohjaavana ilmiönä. Lisäksi ei ole suinkaan aiheetonta valottaa maailmankuvan juuria uskonnollisessa filosofiassa ja tutkimuksessa.

3.2. Maailmankuvan historia ja vaikutus kristillisessä tutkimusperinteessä – itsekritiikisyyden merkitys

Kristinuskkoa tunnustavien ajattelijoiden vaikutusta maailmankuvan käsitteen määrittelemisessä ja kehittämisessä on vaikea olla noteeraamatta. Samoin myös ei-

uskonnollisessa ajattelussa on vaikuttanut tavalla tai toisella eri tutkijoiden ja filosofien tausta. Aikaisemmin käsittelemistäni ajatteluista varsinkin Freudin elämäntarina valottaa tämän ymmärrystä maailmankuvaan. Tämän taustassa on havaittavissa mahdollisia viitteitä niihin tekijöihin, jotka myöhemmin Freudia ohjasivat tälle ominaiselle polulle, ja näihin lukeutuu hänen uskonnollinen taustansa ja kokemuksensa sen kanssa (Nicholi 2004: 6-8).

Tämänkin tutkielman aikana olen siteerannut tutkijoita, jotka ovat pohtineet uskonnon merkitystä maailmankuvalle tai puhuvat avoimesti uskonnon merkityksestä omalle henkilökohtaiselle tutkimukselleen (kts. esim. Sire 2015; Vidal 2008; Wolters 1989). Teologia on kuitenkin ollut osallisena maailmankuvan käsityksen kehittämisessä (Vidal 2008: 2), ja on syytä käsitellä myös senkin historiaa, vaikka jokseenkin Freudin kahtiajakoa sivuten esitän tämän historian erillisenä alalukuna tieteellisestä maailmankuvasta. Samoin perustelen tämän lyhyen katsauksen osin Nietzschen näkemysten kautta esittämällä, että maailmankuvien pohdinnalla on itsessään arvoa ilman, että niitä asettaa merkitykselliseen järjestykseen tärkeyden ja validiteetin osalta (Koltko-Rivera 2004: 6).

Ensimmäisenä *weltanschauungia* kristilliseen oppiin tuoneena henkilönä voidaan pitää James Orria (1844-1913), joka ensimmäisenä toi termin kristinuskon teologiselle saralle. Motiivina hänellä oli pitkälti tuoda kristinuskon näkökulmaa tieteelliseen keskusteluun asettamalla se rationaalisesti puolustettavampaan muotoon (Sire 2015: 32-33). Samoihin aikoihin konseptia vei eteenpäin toinenkin aikakauden teologi ja Alankomaiden pääministeri Abraham Kuyper (1837-1920), joka samoin kävi läpi maailmankuvan käyttökelpoisuutta kristillisessä teologiassa ja katsoi, että kaikkia maailmankuvia yhdistää niiden alkaminen jostain tietystä alkupisteestä, joka lopulta johtaa kokonaiseen maailmankuvaan (Sire 2015: 33-34). Termi oli Kuyperille hyödyllinen johtuen sen tuomasta validiteetista hänen ajatuksilleen kalvinistisesta maailmankuvasta kilpailevana näkökulmana aikansa eri aatteille. Näkemys oli maailmankuvan suhteen kuitenkin samoilla linjoilla Diltheyn ajatusten kanssa filosofian kumpuamisesta ihmisten maailmankuvasta, ja sen vaikutus on nähtävissä kristillisessä ja eritoten kalvinistisessa perinteessä vielä tänäkin päivänä (Wolters 1989: 20).

Tämä maailmankuvatutkimuksen perinne ei suoranaisesti ole suuremmin huomion alla oleva osa tätä tutkielmaa, mutta juuri kristillisen maailmankuvan tutkijat kuten Sire

(2015) ovat pitkälti kartoittaneet termin historian, mitä tämäkin tutkielma hyödyntää muihin tarkoitukseen. Tämä johtaa kuitenkin omilta osin erääseen tärkeään huomioon, joka jokaiselle maailmankuvaa käsittelevälle tutkijalle on elintärkeää ymmärtää – itsekriittisyys omaa maailmankuvaansa kohtaan. Edellä mainittu Sire (2015: 159) pohtiessaan maailmankuvan analyysin menetelmiä painottaakin sitä merkitystä, jonka jokaisen tutkijan ja filosofin oma maailmankuva asettaa tämän työlle, ja miten tärkeää sen on tiedostaa. Sire itse kuvaa tarkoin omaa maailmankuvan muodostumistaan (2015: 159-161), ja tema toistuu aiheeseen liittyvässä tutkimuksessa usein. Maailmankuvaa ei voi tutkia ilman selvää itsekriittisyyttä ja -reflektiota omasta maailmankuvasta ja sen muodostumisesta. Esimerkiksi maantieteilijänä tieteenalani mitä todennäköisimmin värittää ja on värittänyt lähestymistapojani tässäkin tutkielmassa ilman, samoin kuin muut omaavani kokemukset henkilökohtaisesta historiastani.

3.3 Maailmankuvan tutkimus nykypäivänä – esimerkkinä tieteellinen kasvatusta

Carvalho (2006: 113-114) määrittelee maailmankuvan uskomusten järjestelmäksi, joka käsittelee todellisuuden luonnetta ja ihmisen paikkaa siinä. Maailmankuvissa vaihtelee niiden kattavuus, joka määräytyy niiden kiinnostusten kohteiden mukaan. Uskonnot, mitä aikaisemmin käsiteltiin kristinuskon osalta, pyrkivät selittämään todellisuutta ja esittämään tapoja elää, siinä missä historiallinen maailmankuva rajautuu tiettyihin ajanjaksoihin kiinnostuksessaan. Hän katsoo, että kattavammat maailmankuvat kykenevät ottamaan sisäänsä rakenteisiinsa tarkempia ja vähemmän kattavia maailmankuvia, jotka rajautuvat tiettyihin niille tärkeisiin aihepiireihin. Näistä jälkimmäiseen Carvalho (2006: 114-115) lukee tieteellisen maailmankuvan. Selvää tämän mukaan on, että tieteellinen maailmankuva on luonteeltaan hyvin erilainen verrattuna erilaisiin uskonnollisiin ja filosofisiin maailmankuviin. Tämä eronteko on hyvin tärkeää ja osin tyypillistäkin erilaisessa tieteellisessä tutkimuksessa. Tieteellisellä maailmankuvalla on näin omanlainen luonteensa ja sen voidaan katsoa saavan tietoa tiettyin tavoin ja metodein, voidaan saada tietynlaisia tuloksia ja johtopäätöksiä. Tieteellinen maailmankuva pitää myös sisällään erilaisia lähtökohtia ja maailmankuvia, jotka vastaavat näihin kysymyksiin. Toisaalta ottaen huomioon maailmankuvan hyvin subjektiivisen ja henkilökohtaisen luonteen ei ole lainkaan absurdiä kyseenalaistaa tieteellisen maailmankuvan olemassaoloa muodossa, jossa se olisi jotenkin erillinen

muista maailmankuvista. (Cobern 1996: 584-585). Tästä huolimatta monet tutkijat ja ajattelijat ovat pyrkineet pohtimaan tieteellistä maailmankuvaa ja sen sisältöä, mistä voidaan pitää esimerkkinä nykyajan tutkimusta tieteellisen maailmankuvan välittymistä koulutusjärjestelmissä. Kyseessä on ideaali maailmankuvasta. Aiheen tutkiminen mielekkäästi edellyttää kuitenkin oletusta tieteellisen maailmankuvan erikoisuudesta ja tietynasteisesta yleispätevyydestä seuraten päätöstä sen olemassaolosta. Tutkimusaihe onkin hyvin väritynyt Freudilta perittyyn maailmankuvan kahtiajakoon.

Tieteellisen maailmankuvan opetusta eri puolilla maailmaa varjostaa siitä syntyvät ristiriidat mahdollisten muiden maailmankuvien kanssa, joihin voivat lukeutua uskonnolliset näkemykset kuin muut paikalliset maailmankuvat. Ymmärrys tieteellisestä maailmankuvasta itsestään ja sen erityisyydestä on sen nykymuodossa pitkälti peräisin länsimaisesta ajatusperinteestä tieteellisestä vallankumouksesta, jota johtivat erinäiset valistusfilosofit. Sen olemassaolo kuitenkin edellytti muutoksia vallitsevassa maailmankuvassa vuosikausien ajan eikä tämä kaikki tapahtunut yhdessä yössä (Matthews 2009: 707-708). Päinvastoin, tieteelliset vallankumoukset ja suuret muutokset maailmankuvaan, jotka niitä seurasiivat ovat yleensä aiheuttaneet kuohuntaa ja polemiikkaa kehittyessä nykyiseen muotoonsa (Dagher & BouJaoude 1997: 430).

Tieteellinen maailmankuva on sittemmin ajan saatossa levinnyt tavalla tai toisella yleiseen opetukseen muuallakin kuin länsimaissa. Tieteellinen maailmankuva siirtyy tieteellisessä opetuksessa, sillä tieteellinen opetus itsessään voidaan nähdä kyseisen maailmankuvan opetuksena. Opetuksessa kuitenkin ongelmana on usein sen lähtöpiste länsimaiden alueelta ja länsimaiden kulttuuripiirissä, missä vallitsee tietynlainen kielellinen ymmärrys. Tämän vuoksi länsimaiden ulkopuolella tieteellisen maailmankuvan opetus ajautuu ongelmiin jo paikallisten kielen ja siitä kumpuavan maailman ymmärryksen kanssa (Kawasaki 2007: 29-30), mitä voidaan heijastella aikaisemmin mainittuun *weltanschitziin*. Maailmankuva heijastuu kielen kautta toimintaan ja ymmärrykseen, ja kieli heijastaa perinteitä eri kulttuureissa. Tieteellisen maailmankuvan opetuksen ajautuminen konfliktiin ja dialogiin paikallisten näkemysten ja perinteiden kanssa on kuitenkin hyvin universaali ilmiö, jota on nykypäivänä havaittavissa hyvinkin kehittyneiden valtioissa kuten Japanissa (Dzama & Osborne 1999: 395-396) kuten myös esimerkiksi Afrikassa, jossa tieteellisen maailmankuvan

laaja-alaisen opetuksen ongelmia ja ilmiötä itsessään voidaan tutkia sen varhaisessa vaiheessa (Keane 2008: 588).

Tieteellisen maailmankuvan validiteettia ja yleispätevyyttä opetuksessa varjostaa sen historiallinen side länsimaiseen ajattelun ja arvojen perinteeseen. Tämä on tärkeä tekijä niille konflikteille, joita sen siirtymisessä syntyy alueilla, joilla sillä ei ole pitkiä opetusperinteitä. Kuitenkin on myös syytä suhtautua kriittisesti tieteellisen maailmankuvan ja erinäisten paikallisten maailmankuvien toisensa poissulkemiseen. Tieteellinen maailmankuva on luonteeltaan erityisesti opittu maailmankuva. Se ei kuitenkaan ole yhtä yleinen länsimaisessa osassa maailmaa, kuin käytetystä nimestä voisi ensisilmäyksellä olettaa (Dzama & Osborne 1999: 392-394). On kuitenkin tärkeää huomata, että eroja on löydettävissä tarpeeksi niiden tutkimisen tekemiseksi mielekkääksi. Lisäksi on huomattavaa, miten maailmankuvien välinen konflikti voidaan myös potentiaalisesti kääntää niiden väliseksi dialogiksi ja syntetisaatioksi lähestymällä niitä mahdollisesti täydentävinä näkemyksinä (Keane 2008: 609-610). Tämä on toistuva teema pohdittaessa erinäisten paikallisten kulttuurien käsityksiä ja havaintoja, jotka kuitenkin helposti jäävät länsimaisten käsitysten jalkoihin epätieteellisiksi leimattuina erinäisistä syistä. Paikallisten natiivien maailmankuvien ja oppien kontribuutio tieteelle on kuitenkin ollut merkittävää, ja nykyaikana on alettu lähestyä niiden tarjoamia mahdollisuuksia yhä vakavammin (Snively & Corsiglia 2001: 12-14).

Ongelmallisemmaksi tämä kuitenkin tulee tilanteissa, joissa tieteellinen maailmankuva ei ole pelkästään vieraiden konseptien ja kielen täyttämä, vaan myös aktiivisesti ristiriidassa maailmankuvan kanssa. Tätä ovat tutkineet perusteelliseksi esimerkiksi Dagher ja BouJaoude (1997), jotka selvittivät ymmärrystä evoluution käsitteeseen eri uskontoa tunnustavien oppilaiden keskuudessa Libanonin julkisissa kouluissa. Heidän mukaansa omaksuttu uskonto vaikuttaa suuresti tapaan, jolla oppilaat käsittävät ja käsittelevät opetettua evoluution teoriaa. Tämä asettaa omat haasteensa tieteelliselle opetukselle ja näin tieteellisen maailmankuvan kehittymiselle (Dagher & BouJaoude 1997: 441). Uskonnollisten näkemysten ja tieteellisen maailmankuvan välinen suhde on muutenkin hyvin monipuolinen aihe, johon on moni ajattelija työntänyt kätensä. Näkemyksiä on aina käsityksistä tieteestä ateistisena näkökulmana mahdollisuuteen samanaikaiseloon ja yhteisymmärrykseen sovittelulla (Gauch 2009: 669).

4. Maailmankuva ja sen analyysi – esimerkkinä Alaskan natiivien tietämysjärjestelmä

4.1. Maailmankuvaa määrittelemässä

Tämän tutkielman johdannossa esittelin omalta osaltani luodun tiivistetyn määritelmän maailmankuvan käsitteelle, ja aion esitellä sen perustelut tässä luvussa. Aikaisemmissa luvuissa on käsitelty lähtökohtia, joista maailmankuvan konsepti kumpuaa, ja miten se vaikuttaa yleisesti eri tieteenaloilla nykypäivänä. Samoin käsittelin niitä maailmankuvan ominaisuuksia, joita aion nyt käydä tarkemmin ja yhtenäistetympin läpi. Maailmankuva, *weltanschauung*, on pitkälti historiaansa sidottu termi, ja sen merkityksen ymmärtämiseksi täytyy ymmärtää polku, jonka se on aina Kantilta monien muiden kautta tähän päivään asti kulkenut. Tässä kappaleessa käynkin ensiksi läpi jo aikaisemmin tehtyjä havaintoja selventäen niitä ja kooten niitä yhteen analyysiksi, joka antaa tarkemman kuvan maailmankuvan merkityksestä ja mahdollisuuksista tieteellisessä tutkimuksessa. Tätä varten olen jakanut havainnot kolmeen alaluokkaan, joista jokainen kumpuaa yhdestä yhdistävästä yläväitteestä.

Ensinnäkin maailmankuvista puhuttaessa on hyväksyttävä, että jokaisella ihmisellä riippumatta tämän taustasta on jonkinlainen maailmankuva. Ennen kaikkea jokaisella ihmisellä on ainakin jonkin sortin kulttuuriin sitoutunut maailmankuva (Jackson & Crawley 2003: 28). Tämä pitää paikkansa niin tämän tutkielman kirjoittajan kuin sen lukijankin kohdalla. Maailmankuva löytyy siis jo yksilötasolta jokaiselta ihmiseltä maan päältä, ja siinä on olemassa persoonallinen elementti ja sävy, joka eriyttää sitä ympäröivästä yleisemmästä kulttuurisen maailmankuvan rakenteesta. Tämä uniikki näkökulma syntyy jokaiselle ihmiselle omalaatuisen historian ja kokemusten sarjan kautta (Greenberg et al. 1992: 212). Tämä on helppo johtaa Diltheyn pohdinnoista maailmankuvan luonteesta syvällisenä kokemuksena, joka syntyy laajemmassa kulttuurin piirissä omien henkilökohtaisten merkityksellisten kokemusten kautta (Koltko-Rivera 2004: 6 ; Sire 2015: 27).

Tästä voidaan johtaa myös päätelmä, että on olemassa laajempia maailmankuvien kokonaisuuksia, joita ovat esimerkiksi erilaiset kulttuuriset näkökulmat ja muut ideologiat kuten uskonto. Nämä erilaiset maailmankuvat voivat myös olla toisensa

poissulkevia, tai ne voivat täydentää toisiaan, mistä esimerkkinä olkoon Carvalhon analyysi (2006) uskonnollisen ja tieteellisen maailmankuvan välisestä dialogista ja ristiriidasta. Maailmankuvan olemassaolo jokaisella ihmisellä ja erilaisina kulttuurisina piireinä mahdollistaa myös aitoja sovelluksia käytännön tasolla. Terapia ja muu psykologinen toiminta esimerkiksi helpottuu huomattavasti ymmärrettäessä potilaan maailmankuvaa ja sen taustaa (Ibrahim 1991: 17-18). Tämä kaikki kuitenkin edellyttää sen ymmärtämistä, että maailmankuvat ovat jollakin tasolla olemassa ja niitä voidaan näin ollen tarkastella olemassa olevina ilmiöinä. Tämä avaa jo itsessään maailmankuvan käsittelyn tieteelliselle tutkimukselle, koska se on olemassa oleva sosiaalinen fakta.

Toisena maailmankuvan ominaisuuksien sarjana tulee selväksi, että niillä on jokin tietty luonne tai laatu. Toisin sanoen maailmankuvia voidaan kuvailla ja vertailla. Ne vastaavat raskaimmillaan hyvinkin oleellisiin kysymyksiin koskien ympäröivää maailmaa. Vidal (2008: 3-5) esitti maailmankuvien kuvailemiseen hyödyllisen sarjan filosofiasta tuttuja kysymyksiä, jotka koskevat maailman perustavanlaatuaista olemusta. Nämä olivat seuraavat kuusi. 1. Mikä/mitä on? 2. Mistä kaikki tulee? 3. Minne me olemme menossa? 4. Mikä on hyvä(ä) ja mikä on paha(a)? 5. Miten meidän tulisi toimia? 6. Mikä on tosi ja mikä on epätosi? Näiden kysymysten lisäksi hän asetti seitsemännen kysymyksen, jonka kautta pohditaan, mistä näihin kysymyksiin vastausten pohdinta alkaa? Maailmankuville ei ole olemassa varsinaista yleisesti hyväksyttyä sarjaa kysymyksiä, mutta esimerkki näyttää, miten kattavia maailmankuvat voivat olla. Soveltavampana esimerkkinä maailmankuvia määrittelevistä kysymyksistä voidaan esittää sarja, jonka Hedlund-de Witt et al. (2014: 40-41) ottivat käyttöön mitataksaan ympäristöön liittyviä asenteita. Sarjassa on viisi kohtaa, jotka hakevat vastauksia seuraaviin kategorioihin: ontologia, epistemologia, aksiologia, antropologia sekä yhteiskunnallinen visio. Tämä osoittaa hyvin myös tavan, miten maailmankuvaa voidaan mitata ja arvioida eri kriteerein riippuen lähestymistavassa. Tässä esimerkissä yhteiskunnallinen visio viittaa käsityksiin siitä, miten yhteiskunta tulisi järjestää ja miten sen tulisi toimia. Se on aikaisempia filosofisia kysymyksiä soveltavampi.

Maailmankuvien keskinäinen vertailu vaatii kuitenkin kriteerit, joilla se tapahtuu. Vidal (2012: 319) esittää seuraavat kolme vertailun kategoriaa, joista jokainen sisältää kolme alakategoriaa. Nämä antavat maailmankuvilla yhdenlaisen vertailukelpoisuuden kriteerisarjan. Ensinnäkin maailmankuvia voidaan verrata objektiivisilla kriteereillä,

joihin lukeutuvat objektiivinen konsistenssi, tieteellisyys ja laajuus/sovellettavuus (Vidal 2012: 319-323). Toiseksi maailmankuvia voidaan verrata subjektiivisiin kriteereihin, joita ovat subjektiivinen konsistenssi, henkilökohtainen käyttökelpoisuus ja tunteellisuus (Vidal 2012: 323-327). Kolmanteen intersubjektiivisten kriteereiden joukkoon kuuluvat intersubjektiivinen konsistenssi, kollektiivinen käyttökelpoisuus ja narratiivisuus (Vidal 2012: 327-329). Kaikki tämä antaa mahdollisuuden lähestyä maailmankuvan käsitettä vertailukelpoisena tutkimuskohteen ja tutkimusvälineenä, mikä osin heijastelee Nietzschen mietteistä alkavaa käsitystä maailmankuvien vertailukelpoisuudesta (Koltko-Rivera 2004: 6). Koska maailmankuville voidaan asettaa kuvailevia ominaisuuksia, voidaan niitä siis myös vertailla keskenään mielekkäästi, mistä myös esimerkkinä Ellis et al. (2013), jotka selvittivät kuolemanpelon yhteyttä elettyyn kulttuuriin esimerkkeinä Malesia, Turkki ja Yhdysvallat, minkä tuloksena kulttuureista löydettiin selviä eroja tutkitun maailmankuvan osan suhteen. Tutkimuksen käyttökelpoisuutta tämän tutkielman osalta kuvastaa myös sen maantieteellinen luonne, sillä verratut maailmankuvat omasivat myös spatiaalisen ominaisuuden niiden sijainneissa eri puolilla maailmaa.

Kolmanneksi maailmankuvien ominaisuuksia kuvaavaksi sarjaksi jää se, että ne voivat muuttua. Muutos voi olla vaiheittaista kehitystä taustalla, tai radikaali yhtäkkäinen muutos jonkin kokemuksen seurauksena. Toiset maailmankuvan osiot ovat jäykkiä ja toiset helpommin muotoutuvissa, ja maailmankuvan muutoksilla voi olla niin positiivisiksi kuin negatiivisikikin katsottavia vaikutuksia yksilöön ja maailmaan hänen ympärillään (Schlitz et al. 2010: 19-20). Toisin sanoen tästä voidaan johtaa, että maailmankuvia on mielekäästä vertailla temporaalisella akselilla aikaisemman laatuvertailun lisäksi. Pelkät kuvailtavat ominaisuudet mahdollistavat vertailun vain staattisten maailmankuvien ideoiden kanssa, mutta aikaulottuvuus mahdollistaa muutosten vertailun ja havainnoimisen. Muutosta on kuitenkin monenlaista, ja maailmankuvan muutos voi tapahtua yksinkertaisen kasvun ja kehityksen myötä, ja ihminen voi myös olla siitä tietoinen itse (Reich et al. 1994: 168).

Varsinkin psykologian saralla maailmankuvan muutos on suosittu tutkimusaihe. Esimerkiksi Duckitt & Fisher (2003: 209-210) tutkivat maailmankuvanäkökulmasta asenteiden ja näkökulmien joustavuutta eri tulevaisuudenkuivissa Uudessa Seelannissa ja havaitsivat, että koettu uhka voi edesauttaa auktoritaarisia mielteitä. Maailmankuvalla

on siis myös muutoksenalainen reaktiivinen elementti, joka kuvaa ihmisen konditionaalisia näkemyksiä riippuen tämän ympäristöstä ja käsityksestä tulevaisuutta kohtaan. Nykyaikaa läheisemmin koskeva esimerkki tästä lienee ihmisten maailmankuvan muutos reaktiona informaatioteknologian nopeaan kehitykseen, joka on johtanut maailman informatisoitumiseen (engl. *informatization*). Ihmisten maailmankuvat ovat joutuneet vastaamaan maailmassa tapahtuviin asteittaisiin muutoksiin (Mul 1999: 70-72). Kaikesta tästä voidaan kuitenkin havaita se tosiasia, että maailmankuvat ovat myös muuttuvia olioita, joita voidaan tutkia eri aikoina verraten. Ne voivat kehittyä ja muuttua hitaasti, mutta taustalla on yleensä jokin ajava voima, joka voi olla positiivinen tai negatiivinen. Esimerkiksi kulttuurille ominainen maailmankuva 50 vuoden takaa on mitä todennäköisimmin erilainen kuin mitä se tämän tutkielman kirjoituspäivänä on, koska se on joutunut vastaamaan muuttuvaan maailmaan ja sen haasteisiin.

Tämän kappaleen perusteella päädytään siis lyhyesti tiivistettynä aikaisemmin esittelemääni maailmankuvan käsitykseen: maailmankuva on pohjimmiltaan jokaiselle ihmiselle omanlainen, henkilökohtainen näkemysten ja uskomusten sarja, joka vastaa elämää ja maailmaa koskeviin kysymyksiin. Lisäksi maailmankuvat voivat kuitenkin ilmentää samankaltaisuutta kulttuurisina ja muina yhteisöllisinä sekä ideologisina maailmankuvina. Maailmankuvat ovat yleensä myös hyvin lähellä niiden omaavien ihmisten sydämiä, mutta ne voivat erinäisistä syistä myös muuttua ja kehittyä elämän aikana. Ne eivät ole staattinen faktori, vaan dynaaminen muuttuja.

4.2 Länsimainen ja natiivi maailmankuva vertailussa – tutkimusesimerkki Alaskan heimot ja natiivien tietous

Havainnollistaakseni maailmankuvan teorian mahdollista käyttöä, otan esimerkki tapaukseksi Barnhardt'n (2005) kirjoitelman Alaskan natiivien tietämysjärjestelmistä ja maailmankuvista. Artikkelin koskee tämän ihmisryhmän käytänteiden ja perinteiden asemaa ja suhdetta länsimaiseen kulttuuriperinteeseen. Maailmankuvan teoriaa itsessään ei käsitellä suuremmin tai edes erityisen tarkasti tutkielmassa, mutta se käy läpi niitä asetelmia, joita maailmankuvalla voidaan tutkia. Tässä kappaleessa käynkin läpi yksi kerrallaan maailmankuvissa havaittavat ominaisuudet, ja miten ne ilmenevät Barnhardt'n (2005) tutkimassa esimerkkitapauksessa koskien natiiveja ja länsimaisia

maailmankuvia ja niiden vuorovaikutusta. Toivon tällä tavoin havainnollistavani niitä elementtejä, joita maailmankuvia tutkiessa voidaan lähestyä.

Ensimmäinen ominaisuuksien sarja koskee maailmankuvien olemassaoloa eri tasoilla. Jo tapauksen otsikko kertoo tätä varten kaiken tarvittavan, sillä keskiössä ovat kaksi maailmankuvajärjestelmää, jotka ovat länsimainen (engl. *Western*) ja natiivi (engl. *Indigenous*). Näiden kohdalla tärkeää on ymmärtää juuri niiden lähestymistapaa tietämiseen ja näin tieteseen. Barnhardt (2005: 10-11) kuitenkin toteaa ja esittää, että nämä kaksi maailmankuvaa ovat kuitenkin yleistyksiä hyvin monipuolisista ja vivahteikkaista järjestelmistä. Sekä länsimaisen tieteen maailmankuvaan että natiiviin tietämisen järjestelmään kuuluu monia alaluokkia, eivätkä ne ole mitenkään staattisia, vaan ne muuttuvat ajan saatossa vastauksina ulkopuolisiin muutoksiin, löytöihin ja ilmiöihin. Joka tapauksessa eri maailmankuvien olemassaolo hyväksytään.

Samoin tapauksessa (Barnhardt 2015: 8-9) ilmenee erinomaisesti maailmankuvien tasollinen elementti alun esimerkkitapauksessa. Muuan vanhempi Inupaq-heimon miespuolinen jäsen kertoi koulutusta koskevassa eri paikallisten Alaskan heimojen ja koulutusvastaavien välisessä kokoontumisessa kokemuksistaan luonnossa, jossa tämän isä oli opettanut tälle metsästyksen liittyvää tietoutta. Tapahtuma oli tämän kuvailussa hyvin voimakas ja hän kykeni muistamaan sen vielä vuosikymmeniä tapahtuman jälkeen. Esimerkissä voidaan todeta maailmankuvan muotoutuminen yksilötasolla – olihan kyseessä juuri tälle henkilölle ominainen maailmankuvaa muovaava kokemus, vaikka sen suoma tietous oli laatua, jota on pyritty siirtämään heimon tasolla eteenpäin.

Lopuksi vielä maailmankuvien olemassaolon sarjasta on huomattavissa maailmankuvien osin toisensa poissulkeva rakenteellinen ominaisuus (Barnhardt 2005: 10). Natiivien maailmankuva ja tietämisen järjestelmä on rakentunut pitkien aikojen saatossa tietylle maantieteelliselle alueelle sidottuna selviten niin muutoksista luonnossa kuin ympäröivässä sosiaalisessa tilassa (Barnhardt 2005: 9). Törmätessään länsimaiseen tieteelliseen ymmärrykseen nämä tietämisen järjestelmät ja maailmankuvat kuitenkin tulevat uhatuiksi, eivätkä paikalliset juurikaan pidä toisenlaisesta vieraasta maailmankuvasta, joka instituutiona pyrkii heidän tietouteensa tulemaan. Toisaalta on todettava, että viime aikoina natiivien tietämys ja maailmankuva on alkanut saamaan luokkahuoneessa enemmän arvostusta sitä mukaa, kun ymmärrys sen ja länsimaisen maailmankuvan välillä on kasvanut. Toisin sanoen eteenpäin on siirrytty poissulkevista

maailmankuvasta tilanteeseen, jossa poikkeavien järjestelmien ominaisuuksia ja antia pyritään yhdistämään parempaan kokonaislopputulokseen (Barnhardt 2005: 10). Näin ollen voidaan todeta esimerkiksi löytyvät tietyt olemassa olevat maailmankuvat, joita voidaan tarkastella. Nämä maailmankuvat ovat myös ainakin osin toisensa poissulkevia, mutta mahdollistavat myös dialogin. Samoin maailmankuvan olemassaolo eri tasoilla tulee ilmi eri natiiviheimojen monimuotoisuudessa sekä siinä, miten se voi muotoutua yksilötasolla omien kokemusten kautta.

Toiseen ominaisuuksien sarjaan päästään pohtimalla esimerkkitapauksessa käytettyjen maailmankuvien laatua. Käsitellyistä maailmankuvista erilaiset ja poikkeavat tekevät niiden keskinäiset erot, minkä vuoksi niitä voidaan tosin myös kontrastoida ja verrata toisiinsa. Tapauksessa itsessään keskitytään tutkimaan lähinnä länsimaisen ja natiivin maailmankuvan näkemyksiin tieteestä ja tietämisestä, mutta samoin Barnhardt (2005: 11) asettaa erilliseksi osioksi niiden vertailun ja määrittelyn. Kuvailu on jokseenkin tiivistettyä, mutta vertailukelpoista maailmankuvan pohtimisen tarpeisiin. Tässä tapauksessa länsimaisen tieteen näkemystä sen toteuttamiseen pidetään jokseenkin epäpersoonallisena. Sitä toteutetaan muusta maailmasta erillisessä tilassa kuten luokassa tai laboratoriossa. Tieteellisen maailmankuvan siirtyminen tapahtuu näin opetuksella, joka pyritään tekemään yleiskuvalliseksi ja kontekstittomaksi. Sitä arvioidaan keinotekoisin mittarein, jotka pyrkivät teoreettiseen objektiivisuuden ideaaliin sekä ennalta määräävät ja olettavat, mitä henkilön pitäisi tietää. Verrattuna kohteena natiivi tietämys on käytännön testauksessa jatkuvasti, joskus jopa selviytymiseen linkittyneinä. Se periytyy myös luonnossa ja toiminnan kautta juuri tämän jatkuvan testauksen myötä. Molempien maailmankuvien järjestelmät esimerkiksi luokittelua koskien ovat tyystin erilaisia, koska niillä on erilaiset tarpeet ja kriteerit erilaisuudelle (Barnhardt 2005: 11).

Onkin syytä mainita, miten maailmankuvien välinen yhdistyminen ja toistensa täydentäminen on tapahtunut parhaiten tuomalla länsimaisen tieteellisen näkökulman eriytettyjä tietopaketteja lähemmäksi paikallista kokemusta jatkuvassa elämässä. Näin tuotettu tiede on aktiivisessa käytössä, ja se voi lisätä aikaisempaa tietämystä ja muokata maailmankuvaa (Barnhardt 2005: 12 ; Snively & Corsiglia 2001: 26-27). Näin ollen voidaan ottaa esille maailmankuvien poikkeavuudet ja vertailla niitä tietyn kriteerein, joita ovat lähinnä käsitykset tieteestä ja tietämisestä. Maailmankuva on

esimerkissä melko suppea kokonaisuuksien kattavuudeltaan, mutta se osoittaa hyvin maailmankuvien ominaisuutta omata vertailukelpoisia ominaisuuksia ja laatuja erinäisin kriteerein rajatuilta kentiltä.

Kolmas ominaisuuksien sarja koskien maailmankuvia koskee niiden kykyä ja ominaisuutta muuttua erinäisistä syistä. Tapaustutkimuksen alussa Barnhardt (2005: 8-9) esitteli erään paikallisen heimon vanhan miehen tarinan metsästystaitojen oppimisesta, jossa tuli hyvin esille yksilön maailmankuvan muutos voimakkaan kokemuksen myötä. Oppi kulki edelleen tällä ihmisellä mukana ja hän kykeni muistamaan tapauksen vielä vuosikymmenten jälkeen. Hänen tapansa ymmärtää ja nähdä maailmaa oli muuttunut selvästi, mikä tuli metsästykseseen. Tämä on kuitenkin vain yksi esimerkki henkilötasolta, ja muutoksia yleisissä maailmankuvien järjestelmissä on tapahtunut selvästi myös ajan kanssa. Esimerkiksi muutos länsimaisen tieteellisen näkökulman tavassa suhtautua paikallisten natiivien tietämykseen ja kokemukseen on alkanut muuttua hyväksyvämmäksi ja kiinnostuneemmaksi. Toisin sanoen maailmankuvan sisällä on alettu arvostaa enemmissä määrin poikkeavan maailmankuvan antia, mikä on aikaansaanut muutoksen etenemistä (Barnhardt 2004: 9, 13). Kaiken kaikkiaan esimerkkitapaus tuo myös esille hyvin sitä tapaa, jolla maailmankuva ei ole staattinen olento, vaan muuttuva voima kulttuurin ja yhteisön tasolla. Se reagoi ja vastaa sille asetettuihin haasteisiin sille ominaisilla tavoilla. Vieraisiin maailmankuviin törmätessään ne voivat ajautua ristiriitaan tai kontribuoida uusia näkökulmia toisilleen muuttamalla vuorovaikutuksessa, jota ei aja dominanssin hakeminen.

Maantieteellä on länsimaisen ja erilaisten natiivien maailmankuvien ymmärtämisen osalta erikoislaatuinen, mutta suurta potentiaalia omaava asema. Tieteenalana maantieteellä tutkimuksen kohteena ovat historiallisesti jokseenkin suuresti olleet maahan liittyvät käsitteet ja käsitykset eri muodoissa ja konteksteissa. Koska natiivien ja länsimaisten maailmankuvien erot ovat yleensä erityisen voimakkaasti huomattavissa maata ja ihmistä ympäröivää ympäristöä koskevissa käsitteissä, on jako havaittavissa myös maantieteessä, mikä tulee maailmankuvien tutkimuksen mahdollisuuksiin (Shaw et al 2006: 270). Samoin tämän myötä painottuu tutkijan itsereflektion ja itsekriittisyyden merkitys maailmankuvia tutkiessa (esim. Sire 2015: 159). Erilaiset maailmankuvat ajavat erilaisiin käsityksiin tieteenalojen kenttien

sisällä. Tämä pitää paikkansa myös maantieteessä, missä sen koloniaalinen historia on havaittavissa yhä tänäkin päivänä ja vaikuttaa sen valtavirran tutkimusmetodeihin ja -käsitteistöön, vaikka tämänkin suhteen kehitystä on tapahtunut esimerkiksi postkoloniaalisen teorian kasvun ja historiallisen kehityksen myötä (Shaw et al 2006: 270).

5. Loppusanat

Olen tässä tutkielmassa käsitellyt maailmankuvan käsitteen potentiaalia ja käyttömahdollisuuksia ihmismaantieteen saralla. Olen myös käynyt läpi maailmankuvan käsitteen historiaa ja käyttöä juurikin sen saksankielisen *weltanschauungin* alkuperän osalta. Olen esitellyt sen syntyperän ja sen aikaisimmat vaiheet tieteellisessä ja filosofisessa dialogissa, minkä jälkeen olen tuonut esille joitakin valittuja esimerkkejä sille ominaisista tutkimuskohteista ja -aiheista. Tämän jälkeen olen esittänyt maailmankuvalle tyypillisiä ominaisuuksia, joita voidaan tieteellisessä tutkimuksessa hyödyntää. Väitteitani olen havainnollistanut peilaamalla niitä esimerkkitutkimukseen käyttäen hyväksi maantieteen näkökulmaa. Lopuksi saavumme tämän tutkielman loppusanoihin, joissa täytyy esittää yksinkertainen kysymys siitä, mikä on tämän tutkielman kontribuutio ja mitä se on lopulta osoittanut?

On syytä todeta, että maailmankuvan tutkimuksen potentiaalia ei ole vielä täysin hyödynnetty maantieteen tutkimusperinteessä. Psykologia, teologia, ja vähemmissä määrin pedagogia ja antropologia ovat kuitenkin kyenneet hyödyntämään maailmankuvan teoreettista antia tutkimuksessaan. Maantiede on siis jäänyt jokseenkin jälkeen tässä, tai ainakin se ei ole vielä huomannut kaikkia sen avaamia mahdollisuuksia. ”*Miksi näin on?*” ei ikävä kyllä ole kysymys, johon tämä tutkielma kykenisi mielekkäästi vastaamaan. Voidaan kuitenkin spekuloida tutkimuksen ja teoriankehityksen puutteesta, koloniaalisesta historiasta, sekä konseptin olemassaolosta muina termeinä. On mahdollista, että termi on esiintynyt tutkimuksissa erilaisissa muodoissa yhtenäisen käyttöteorian puutteesta johtuen (esim. Koltko-Rivera 2004: 4), minkä myötä se jäisi jokseenkin huomaamattomaksi ja tiedostamattomaksi teoriakentäksi. Oli syy mikä tahansa, maailmankuvan teoria itsessään on jäänyt jokseenkin vähän näkyvälle osalle maantieteessä. Kenties tämä tutkielma omalla

tavallaan kykenee antamaan pohjaa tulevaisuudessa tapahtuvalle tutkimukselle ja terminologian yhtenäistämiseksi.

Ennen kaikkea kuitenkin toivon, että tämä tutkielma saa edes jollain tasolla lukijansa ja arvostelijansa pohtimaan omaa maailmankuvaansa. Jokaisella ihmisellä on oma henkilökohtainen maailmankuva, joka syntyy kulttuurisessa kontekstissaan kokemusten sävyttämänä (esim. Greenberg et al. 1992: 212 ; Jackson & Crawley 2003: 28). Tämä pätee niin tämän tutkielman kirjoittajaan kuin myös jokaista sitä koskaan lukevaan ihmiseen. Voi olla vaikeaa asettaa omaa maailmankuvaa irti tutkimustoiminnasta ja tieteellisestä työstä, mutta kehotan jokaista ihmistä, joka ihmistieteiden alalla toimii ja vaikuttaa, pohtimaan omaa maailmankuvaa. Kysymyksiä on moneen lähtöön. Mistä on itse tullut? Mitkä kokemukset ovat omiin näkemyksiin vaikuttaneet? Tärkeä maailmankuvien analyysi yksilöiden, kulttuurien ja akateemisen analyysin lisäksi on itseanalyysi (Sire 2015: 159). Ymmärtämällä omaa maailmankuvaansa ja sen lähtökohtia voi muiden maailmankuvia lähestyä selvemmin silmin, mikä pätee myös maantieteeseen ja sen avaamiin maailmankuvan muutoksiin.

Lähteet

- Barnhardt, R. (2005). Indigenous knowledge systems and Alaska Native ways of knowing. *Anthropology & education quarterly*, 36(1), 8-23.
- Block, R. A., Buggie, S. E., & Matsui, F. (1996). Beliefs about time: Cross-cultural comparisons. *The Journal of Psychology*, 130(1), 5-22.
- Carvalho IV, J. J. (2006). Overview of the structure of a scientific worldview. *Zygon®*, 41(1), 113-124.
- Cobern, W. W. (1996). Worldview theory and conceptual change in science education. *Science Education*, 80(5), 579-610.
- Dagher, Z. R., & BouJaoude, S. (1997). Scientific views and religious beliefs of college students: The case of biological evolution. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 34(5), 429-445.
- Duckitt, J., & Fisher, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24(1), 199-222.
- Dzama, E. N., & Osborne, J. F. (1999). Poor performance in science among African students: An alternative explanation to the African worldview thesis. *Journal of Research in Science Teaching*, 36(3), 387-405.
- Ellis, L., Wahab, E. A., & Ratnasingan, M. (2013). Religiosity and fear of death: a three- nation comparison. *Mental Health, Religion & Culture*, 16(2), 179-199.
- Gauch, H. G. (2009). Science, worldviews, and education. *Science & Education*, 18(6-7), 667-695.
- Greenberg, J., Simon, L., Pyszczynski, T., Solomon, S., & Chatel, D. (1992). Terror management and tolerance: Does mortality salience always intensify negative reactions to others who threaten one's worldview?. *Journal of personality and social psychology*, 63(2), 212.

- Hedlund-de Witt, A., De Boer, J., & Boersema, J. J. (2014). Exploring inner and outer worlds: A quantitative study of worldviews, environmental attitudes, and sustainable lifestyles. *Journal of Environmental Psychology, 37*, 40-54.
- Herman, R. D. K. (2008). Reflections on the importance of indigenous geography. *American Indian Culture and Research Journal, 32*(3), 73-88.
- Ibrahim, F. A. (1991). Contribution of cultural worldview to generic counseling and development. *Journal of Counseling & Development, 70*(1), 13-19.
- Jackson, R. L., & Crawley, R. L. (2003). White student confessions about a Black male professor: A cultural contracts theory approach to intimate conversations about race and worldview. *The Journal of Men's Studies, 12*(1), 25-41.
- Johnston, R. J. (2004). *Geography and geographers: Anglo-American human geography since 1945* (6th ed.). London: Arnold.
- Kawasaki, K. (2007). Towards worldview education beyond language-culture incommensurability. *International Journal of Science and Mathematics Education, 5*(1), 29-48.
- Keane, M. (2008). Science education and worldview. *Cultural Studies of Science Education, 3*(3), 587-621.
- Koltko-Rivera, M. E. (2004). The psychology of worldviews. *Review of General Psychology, 8*(1), 3-58.
- Lewis, B. F. (1998). A review of worldview research in education: Analyzing theory, methods and applications.
- Matthews, M. R. (2009). Teaching the philosophical and worldview components of science. *Science & Education, 18*(6-7), 697-728.
- Mul, J. D. (1999). The informatization of the worldview. *Information, Communication & Society, 2*(1), 69-94.
- Nicholi Jr, A. M. (2004). Definition and Significance of a Worldview. *Handbook of spirituality and worldview in clinical practice, 1*, 3-12.

- Reich, K. H., Oser, F. K., & Valentin, P. (1994). Knowing why I now know better: Children's and youth's explanations of their worldview changes. *Journal of Research on Adolescence*, 4(1), 151-173.
- Schlitz, M. M., Vieten, C., & Miller, E. M. (2010). Worldview transformation and the development of social consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 17(7-8), 18-36.
- Shaw, W. S., Herman, R. D. K., & Dobbs, G. R. (2006). Encountering indigeneity: Re-imagining and decolonizing geography. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(3), 267-276.
- Sire, J. W. (2015). *Naming the elephant: Worldview as a concept*. Downers Grove: IVP Academic.
- Snively, G., & Corsiglia, J. (2001). Discovering indigenous science: Implications for science education. *Science education*, 85(1), 6-34.
- Underhill, J. (2009). *Humboldt, worldview and language*. Edinburgh University Press.
- Vass, A., Mitchell, A., & Dhurrkay, Y. (2011). Health literacy and Australian Indigenous peoples: an analysis of the role of language and worldview. *Health Promotion Journal of Australia*, 22(1), 33-37.
- Vidal, C. (2008) Wat is een wereldbeeld? (What is a worldview?), in Van Belle, H. & Van der Veken, J., Editors, *Nieuwheid denken. De wetenschappen en het creatieve aspect van dewerkelijkheid*, in press. Acco, Leuven.
- Vidal, C. (2012). Metaphilosophical criteria for worldview comparison. *Metaphilosophy*, 43(3), 306-347.
- Wolters, A. M. (1989). On the idea of worldview and its relation to philosophy. *Stained glass: Worldviews and social science*, 14-25.